

Столяренко О. В.

Столяренко О. В.

Ціннісне ставлення до людини в теорії і практиці виховання

Стаття присвячена обґрунтуванню важливості і дослідженню особливостей виховання гуманістичної орієнтації старшокласників і студентів в сучасних умовах. Здійснено ретроспективний аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури, обґрунтовано теоретичні й методичні основи виховання у школярів ціннісного ставлення до людини, розроблено науково-методичну систему виховання ціннісного ставлення до людини.

Ключові слова: ціннісне ставлення до людини, цінності, базові гуманістичні цінності, особистісні цінності, суб'єктивні ціннісні ставлення, ціннісні орієнтації, гуманізм, гуманізація, гуманітаризація, гуманістичне виховання, виховна система школи, структурно-функціональна модель науково-методичної системи гуманістичного виховання

The article presents the analysis of topical problems dealing with the formation of modern Ukrainian youth's humanistic value orientations in contemporary society. In the article the theoretical and methodical principles of teaching a value-centered attitude to a person to secondary school pupils are scientifically proved; the scientific-methodical system and the research concept are developed on methodological, theoretical and practical levels. On the basis approaches, a conceptual scientific-methodical structural and functional model and the technology of gradual development of senior age secondary school pupils' and adolescences' value-centered attitude to a person in the human-oriented educational system were developed.

Keywords: value-centered attitude to a person, values, basic humanistic values, personal values, personal value-centered attitudes, value orientations, humanism, humanization, humanitarization, humanistic education, school educational system, structural and functional model of scientific and methodical humanistic education system.

Постановка проблеми. Інтеграція в світове співтовариство, визнання глобальних проблем актуалізують освітні зміни в напрямку гуманізації та

антропоцентризму [5]. В сучасній соціокультурній ситуації домінантою є формування базових цінностей гуманізму, виховання ціннісного ставлення до людини і її оточення. Планетарні цивілізаційні процеси, неконтрольований вплив на навколишнє середовище детермінують пошук ефективних шляхів виховання молодого покоління, формування такої ціннісної сфери особистості, яка б виступала надійною основою повноцінного розвитку й самореалізації, забезпечення гідних і безпечних умов життя. Аналіз наукових досліджень і виховна практика переконують, що ціннісне ставлення до людини ще не стало пріоритетним у системі цінностей і відносин у молодіжному середовищі [2]. Гуманістичне виховання в різних закладах освіти, в цілому, є безсистемним процесом, в якому переважають просвітницькі форми ознайомлення молодих людей з гуманістичними цінностями, перевагами толерантної поведінки, які часто не знаходять свого вираження в реальному житті і конкретних діях, а також стверджувати про незадовільний рівень сформованості ціннісного ставлення до людини як базового інваріантного компонента моральної вихованості [1].

Тому **метою** є дослідження процесу гуманістичного виховання молоді в теорії та практиці, формування ціннісного ставлення до людини на базі ідей антропоцентризму.

Аналіз останніх результатів досліджень. У контексті вивчення проблеми особливої теоретико-методологічної ваги набувають наукові розробки провідних учених НАПН України (І. Бех, С. Гончаренко, І. Зязюн, О. Коберник, В. Кремень, І. Осадчий, О. Сухомлинська). Питанням гуманізації освіти присвятили свої дослідження І. Бех, О. Безкоровайна, Н. Гонтаровська, С. Гончаренко, О. Грива, І. Зязюн, Т. Дем'янюк, І. Єрмаков, Л. Канішевська, О. Коберник. Вагомі дослідження духовно-моральних цінностей, ціннісних орієнтацій на базі ідей антропоцентризму належать В. Алексєєвій, В. Анненковій, Т. Бутківській, О. Вишневному, Н. Гусяковій, О. Завгородній, П. Ігнатенку, Л. Крицькій, Н. Нікандрову, І. Симоненку. Розробка антрополого-методологічних концепцій гуманізації виховання належить представникам педагогічної антропології (В. Соловійов, М. Шеллер,

Дж. Мур, Л. Вітгенштейн, Е. Косс, Ж. Марітен, В. Лай, Е. Мейман, П. Тейяр де Шарден, А. Леруа-Луран, В. Вернадський, Е. Кей, М. Монтессорі, К. Вентцель, Л. Толстой, С. Холл, Д. Дьюї, У. Кільпатрік, В. Вебер, Г. Гаудінг, Р. Кузіне, А. Фарер, А. Комбс, А. Маслоу, К. Роджерс, М. Чернишевський, М. Пирогов, Л. Толстой, О. Газман, Б. Бім-Бад).

Виклад основного матеріалу. В основу концепції дослідження покладено ідею про розвиток і виховання особистості на основі базових гуманістичних цінностей, що відповідає особистісно зорієнтованій доктрині вітчизняної педагогічної освіти [5]. Вона ґрунтується на положенні про актуалізацію людинознавства, досягнень педагогічної науки для обґрунтування інноваційних підходів до визначення мети та змісту виховання ціннісного ставлення до людини, для створення й реалізації гуманістичних технологій виховної моделі, як відкритої системи, а також визначення продуктивних педагогічних умов, у яких розкривається природа вихованця, забезпечується його розвиток. Суттєве значення в концептуальному плані для нас мали: теорія цінностей (С. Анісімов, М. Бахтін, А. Гусейнов, О. Дробницький, С. Шалютін); культурно-історична концепція Л. Виготського, сучасна концепція гуманізму і гуманістичної цивілізації (Р. Валітов, Л. Буєва, О. Хьоффе).

Виявлено, що в основі виховання ціннісного ставлення до людини лежать наукові теорії й положення: філософії про активну роль особистості в пізнанні та перетворенні дійсності (М. Бердяєв, Г. Гегель, І. Кант, В. Соловйов, В. Лозовий); положення психолого-педагогічної науки про теорію педагогічних систем, виховні аспекти освіти, зокрема гуманістичної; становлення і розвитку національної системи виховання; наукові засади й концептуальні положення організації гуманістичного виховання учнів /суб'єкт-суб'єктні відносини (І. Бех, К. Абульханова-Славська), колективна творча діяльність (О. Газман, І. Іванов), інтерактивна взаємодія (О. Пометун, О. Коберник)/; концепції та висновки зарубіжних і вітчизняних філософів (М. Бердяєва, В. Біблера, О. Больнова, І. Канта, П. Наторпа, Г. Сковороди, Л. Фейєрбаха, М. Шеллера), соціальних філософів (В. Андрущенко, М. Михальченка, В. Муляра), антропологів (В. Баруліна, І. Вільш, К. Леві-Строс,

В. Шаронова), педагогів (Б. Бім-Бада, О. Бондаревської, П. Каптерева, О. Савченко, В. Сластьоніна, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської), психологів (Б. Ананьєва, Г. Балла, І. Беха, Л. Виготського, О. Леонтєва, С. Максименка, С. Рубінштейна), соціологів (Е. Дюркгейма, М. Скворцова); представників гуманістичної педагогіки, психології (А. Комбс, А. Маслоу, К. Роджерс) і педагогіки співробітництва (Ш. Амонашвілі, Д. Дубровський, С. Лисенкова, В. Сазонов).

Проблема людини, виховання ціннісного ставлення до неї визначається складністю, універсальністю, багаторівневим характером розв'язання (природничо-науковий, космологічно-антропологічний) соціологічний, культурологічний, морально-етичний аспекти). Здійснюються антропологічні, медико-біологічні, соціально-психологічні, філософсько-культурологічні, морально-етичні, педагогічні дослідження, спрямовані на об'єктивний, різнобічний аналіз діалектики природних і соціальних факторів, що впливають на людину та її виховання. Необхідність обґрунтування філософських засад і осмислення практики гуманістичного виховання зумовлює науковий пошук [2]. Л. Виготський, С. Рубінштейн, Б. Ананьєв, П. Гальперін, Б. Зейгарник, О. Леонтєв, А. Лурія, Д. Узнадзе пов'язують його з інтегративною функцією філософської методології. Гуманістична педагогіка й психологія має багатий потенціал для виховання особистості (К. Роджерс, Б. Стівенс, Д. Б'юдженталь, Ф. Лерш, Р. Лейнг, Р. Мей, В. Франкл, А. Маслоу, П. Сміт, Ю. Джентлін, Л. Дейвідсон). У *концепції* розвитку в системі «індивід – суспільство» В. Муляр називає процес переходу зовнішнього на внутрішній план «перетворенням», сходженням до індивідуальності. Дослідження культурно-соціологічної компоненти дозволило виявити, що *дискурсивна* (комунікативна) етика будується на сприйнятті абсолюту іншої людини як істини, як «вартості». Новий спосіб мислення ґрунтується на активній толерантності й усвідомленні цінності людини (О. Гьоффе). Усі надії з приводу культурної реконструкції П. Сорокін покладає на енергію альтруїстичної любові, усвідомлюючи її евристичні можливості крізь призму взаєморозуміння. Сучасний контекст проблеми відображено С. Рижковою, І. Стецько, які перевели її в практичну

площину виховання альтруїзму у школярів, почуття любові до людини.

Аналіз педагогічної антропології дозволив виявити антрополого-методологічні концепції гуманістичного виховання (І. Кант, Г. Гегель, В. Соловйов, М. Шеллер, Дж. Мур, Л. Вітгенштейн, Б. Рассел, Е. Косс, Ж. Марітен, В. Лай, Е. Мейман, П. Тейяр де Шарден, А. Леруа-Луран, В. Вернадський, Е. Кей, М. Монтессорі, К. Вентцель, Л. Толстой, С. Холл, Д. Дьюї, У. Кільпатрік, В. Вебер, Г. Гаудінг, Р. Кузіне, А. Фарер, А. Комбс, А. Маслоу, К. Роджерс, М. Чернишевський, М. Пирогов, Л. Толстой, О. Газман, Б. Бім-Бад) [2].

Проблеми ролі особистості в цивілізаційних процесах відображені в таких філософських концепціях людини (ірраціоналістична /С. К'єркегор, А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, А. Бергсон, З. Фрейд/; антропологічна /Платон, А. Августин, Х. Аквінський, М. Шеллер, А. Гелен, Х. Плеснер, Е. Ротхакер, Г. Хенгстенберг, О. Больнов, А. Швейцер/, в руслі яких виокремлені: біологічна /А. Гелен, А. Портман/; культурологічна / Е. Ротхакер, М. Ландман/; релігійна /М. Шеллер, Г. Хенгстенберг/; педагогічна /О. Больнов, В. Лох, Р. Штайнер, К. Ушинський, Л. Толстой/; унікальної самоцінності людської екзистенції /К. Ясперс/; навчально-виховної концепції одухотвореної людини – цілісної особистості, космічної істоти, яка володіє універсальними знаннями і потенційно необмеженими можливостями Всесвіту /М. Чумарна, М. Щетинін/; стосовно сутності й походження: натуралістичні (біологізаторські) концепції /соціобіологія, соціал-дарвінізм, євгеніка, теорія Мальтуса, фрейдизм/; релігійні; космічного походження людини /А. Чижевський, В. Вернадський, Т. Шарден/; діяльнісна концепція, що відтворює механізм трансформації біологічного в соціальне). Проблемно-генетичний аналіз розвитку гуманістичних ідей у вітчизняній та зарубіжній науковій думці дав змогу дослідити еволюцію людинознавства в історико-педагогічній ретроспективі; з'ясувати рівень вивчення в психолого-педагогічній науці та виховній практиці особливостей виховання ціннісного ставлення до людини [2].

Практичний аспект проблеми вивчали в процесі експерименту. Гуманістичне виховання розглядається нами як діяльність з проектування,

реалізації, забезпечення ефективності й корекції освітнього процесу. А ціннісне ставлення до людини – базовий інваріантний компонент моральної вихованості, що реалізується з допомогою забезпечення стійкого інтересу до сфери загальнолюдських, національних цінностей; формування мотивації до засвоєння й формування гуманістичних базових цінностей; розширення для цього інформаційного фонду знань, засвоєння провідних ідей, формування етичного мислення; розвиток гуманістичних почуттів, навичок гуманної поведінки [3]. Його виховання ми трактуємо як цілісну науково-методичну систему на засадах системного, синергетичного, діяльнісного, модельно-варіативного, аксіологічного, культурологічного, етнопедагогічного, антропологічного, особистісного, полісуб'єктного, диференційованого підходів, що забезпечує підвищення якості виховного процесу. Модель *гуманістичного виховання* в педагогічних концепціях визначає наукові пошуки, які ґрунтуються на людському вимірі, надбаннях національної культури, адекватності глобальним гуманістичним тенденціям (Г. Балл, І. Бех, А. Бойко, О. Бондаревська, М. Боришевський, С. Гончаренко, Ю. Мальований, О. Савченко, О. Сухомлинська). В основі лежать відомі психолого-педагогічні теорії розвитку людини (Г. Олпорт, А. Маслоу, К. Роджерс, Л. Виготський, С. Рубінштейн, М. Мамердашвілі, Ш. Бюлер, Ж. Піаже, В. Муляр) та філософські обґрунтування особистісної сутності гуманізму, на основі яких вибудовується загальна культурно-історична (міжкультурна, соціокультурна) концепція гуманізації виховного процесу, теорія й практика формування гуманістичних цінностей на базі людинознавства. Нами проаналізовано проблеми формування суб'єктивних ціннісних ставлень з позицій сучасних уявлень про особистість, визначена структура ціннісного ставлення до людини; охарактеризовані базові цінності, що визначають його сутність; виявлені механізми, розроблені критерії, показники і рівні вихованості [4]. У нашому розумінні «*ціннісне ставлення до людини*» – універсальна, комплексна якість особистості, що становить інтегроване, системне, багатовимірне, інваріантне утворення, зміст якого розкривається з допомогою інтелектуального компонента, емоційно-ціннісного особистісного і діялісно-практичного;

характеризується відображенням в свідомості вихованця значущості моральних знань, уявлень, переконань, гуманістичних мотивів, емоцій, почуттів, ціннісних орієнтацій, що визначають цінність людини, спонукають до дій, які виражають любов до людей. Ретроспективний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження, результатів експерименту, власний багаторічний досвід викладацької діяльності дали змогу обґрунтувати механізми [3], засоби оптимізації процесу виховання у школярів ціннісного ставлення до людини і довести продуктивність визначених організаційно-педагогічних умов експериментально. На основі розробленої науково-методичної системи поетапного формування в учнів середньої і старшої ланки школи ціннісного ставлення до людини було створено структурно-функціональну модель гуманістично-орієнтованої виховної системи, за якою ми вибудовували свою роботу [3]. Практичне значення дослідження полягає в обґрунтуванні, розробленні, апробації та впровадженні технології виховання у школярів ціннісного ставлення до людини через навчально-виховні (заняття спецкурсу у формі гуртка за авторською програмою «Людина – найвища цінність. Екологія Людини» /24 заняття/) і позаурочні виховні форми («Школа – майстерня гуманності» /з використанням інноваційних форм і методів/, виховні проекти (класу, школи) на гуманістичну тематику, тренінг «Потік соціальних умінь» [1]). За програмою експерименту були проведені зрізи визначення поведінкових зрушень школярів за всіма визначеними критеріями на констатувальному і формуальному етапах. Статистичну перевірку результатів вихованості ціннісного ставлення до людини ЕГ та КГ учнів проводили за допомогою критерію Стьюдента (t-критерій). За даними таблиці, для нормованого відхилення (t_{Δ}) зі ступенем свободи більше 200 показник складає 1,972 за умови 5% границі відхилення. Відповідно до проведених обрахунків за структурними компонентами нами визначені відхилення по кожній паралелі експериментальних і контрольних груп учнів, які складають (наприклад, за діяльнісно-практичним): у паралелях 4–5-х кл. – 2,35; 6–7-х – 1,52; 8–9-х – 1,34; учнів 10 кл. – 1,41; 11 кл. – 1,72. Всі одержані дані не виходять за межі величин критеріїв, що свідчить про їх вірогідність і достовірність, статистично значущі

зміни у вибірці й ефективність експериментальної технології. Аналіз даних, одержаних під час дослідження, дає підстави стверджувати, що під час експерименту відбулися системні зміни виховного процесу, підвищилися показники рівня вихованості у школярів ціннісного ставлення до людини. Отже, вихідна методологія правильна, мета досягнута.

Висновки. Виховання у школярів ціннісного ставлення до людини набуває ефективності за умови, якщо цей процес реалізується як система взаємодії соціокультурного, предметного, суб'єктивного компонентів і передбачає взаємопроникнення й взаємодоповнення цілеспрямованих і опосередкованих впливів на особистість у процесі гуманістичних, толерантних взаємовідносин і діяльності, організаційне, методичне забезпечення яких спрямоване на збагачення змістово-процесуальної реалізації, тобто формування і прояву в учнів ціннісного ставлення до людини. Ефективне його виховання досягається за умови актуалізації проблеми у всіх суб'єктів виховного процесу на основі усвідомлення й компетентності, що можливе в результаті розширення знань про людину як найвищу цінність, шанобливе ставлення до неї, що мотивують гуманну поведінку; розвитку інтересу у школярів до проблем людини, міжнаціонально-культурної спадщини; формуванні гуманістичних ціннісних орієнтацій, установки на необхідність прояву ціннісного ставлення до кожного члена суспільства, створення гідних умов життя, турботи про інших; участі в гуманістичній суспільно-корисній діяльності; формування у вихованців емоційної сприйнятливості, вміння співпереживати та співчувати; формування потреби у взаємодії, розумінні іншої людини, повазі її гідності й самоповазі, здатності до діалогу; реалізації системного підходу до вироблення в учнів умінь і навиків гуманної поведінки, здійснення психолого-педагогічного проектування, яке виступає умовою і засобом переходу до особистісно-розвивальної моделі виховання ціннісного ставлення до людини в закладах загальної середньої освіти.

Література:

1. Столяренко О. В. Виховання культури толерантних взаємин у студентської молоді: навчально-методичний посібник / О. В. Столяренко, О. В. Столяренко. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. – 248 с.
2. Столяренко О. В. Виховання у школярів ціннісного ставлення до людини: теоретичний та методичний аспекти: [Монографія]. Кн. 1. Людський вимір : історія, минуле і сучасність / О. В. Столяренко. – Вінниця: ТОВ «Планер», 2017. – 558 с.
3. Столяренко О. В. Виховання у школярів ціннісного ставлення до людини: теоретичний та методичний аспекти [Монографія]. Кн. 2. Методологія виховання ціннісного ставлення до людини в учнів загальноосвітньої школи / О. В. Столяренко. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. – 408 с.
4. Столяренко О. В. Обґрунтування психологічних механізмів виховання ціннісного ставлення до людини / О. В. Столяренко // International scientific-practical conference «Innovations and technology in the educational system: contribution of Poland and Ukraine» : Conference Proceedings, May 5–6, 2017. – Sandomierz. – Polska. – 204 pages. – P. 172–175
5. Stoliarenko O. V., Stoliarenko O. V. European vector of contemporary psychology, pedagogy and social sciences: the experience of Ukraine and the Republic of Poland: Collective monograph. Volume 2. Sandomierz: «Baltija Publishing», 2018. – 476 p. – P.358–377.